

S. DAUKANTO LEKSIKOGRAFINIAI DARBAI

J. KRUOPAS

S. Daukantas — vienas žymiausių ir produktyviausių XIX a. pirmosios pusės lietuvių mokslo, kultūros ir literatūros veikėjų. Jo veikla labai šakota: jis ir istorikas, ir literatas, ir tautosakininkas, ir kalbininkas, ir mokslo populiariзаторius bei liaudies švietėjas. Kaip ir kiti to meto veikėjai, Daukantas daug dėmesio ir jėgų skyrė gimtosios kalbos gaivinimui, jos vartojimo plėtimui ir ugdymui. Daukantas savo gausia ir įvairia kūryba stengiasi įrodyti, kad sulenkėjusios dvasinininkijos ir bajorijos paniekinta lietuvių kalba galima rašyti mokslo ir literatūros veikalus. Pirmajame savo kūrinyje „Darbuose“ (1822) jis pažymi: „Norėjau vėl mano raštu parodyti neprieteliams Lietuvos ir Žemaičių kalbos, jog kiekvienas noris gal rašyti lietuviškai, jei turi spėką, lygia dalia kaip ir kita išdailinta jau kalba“¹. Jis pripažįsta, kad to meto lietuvių raštų, ypač religinių, kalba yra prastesnė, pavyzdžiui, už lenkų literatūrinę kalbą, bet „taip išdailinta yra buvusi kitą kartą, jog šiandien dar kas turi protą ir aukso plunksną Homero ir Vergilijaus, tas, sakau, ką norėdamas, tą gali gudriai gudresniai rašyti toje kalboje. Tą teisybę pagirtas dainius Donelaitis darodė savo garbingoje dainoje — „Metų laikuose“².

S. Daukantas domėjosi įvairiais lietuvių kalbos klausimais. Jam rūpėjo ir bendrieji lietuvių kalbotyros klausimai, ir kalbos gryninimo bei tobulinimo reikalai, ir įvairūs literatūrinės kalbos gramatikos, leksikos, rašybos ir kiti dalykai. Tai aiškiai matyti ne tik iš jo kalbinių darbų, straipsnių ir pastabų, bet ir iš kitų jo raštų ir visos literatūrinės bei kultūrinės veiklos. Nors Daukantas visą gyvenimą rūpinosi lietuvių kalbos dalykais, tačiau daugiausia jiems atsidėjo maždaug po 1840 metų Peterburge ir grįžęs į gimtąjį kraštą (1850), kai pasidarė sunku tęsti istorinius tyrinėjimus³. 1842 m. laiške T. Narbutui S. Daukantas rašė: „Pirma buvau užsiėmęs ieškojimais [istoriniais]; bet pastebėjęs, kad tas darbas reikalauja per daug išlaidų, laisvo laiko ir ramybės, atidėjau jį į šalį ir ėmiau tyrinėti pačią kalbą, bet ir šiame dalyke sutinku daug kliūčių“⁴. Matyti, kad dėl laiko stokos kalbos tyrinėjimas ėjo sunkiai, pamažu, nes 1848 m. S. Daukantas skundėsi tam pačiam T. Narbutui: „Aš tamstai pirma rašiau, kad negalėdamas

¹ S. Daukantas, Darbai senųjų Lietuvių ir Žemaičių 1822, 6, Kaunas, 1929.

² Ten pat, 20.

³ Plg. Lietuvių literatūros istorija, 1, 466, Vilnius, 1957.

⁴ Mūsų senovė, 1, 4—5 knyga, 695, Tilžėje, 1922.

prisipirkti reikalingų knygų, atsisakiau nuo istorijos; buvau pradėjęs tyrinėti kalbą, bet ir tas darbas nevyksta, nes turiu tarnauti dviem ponams: pildyti tarnybos priedermes ir užsidirbti sau duonai ir drapanoms; juk iš tos 300 rub. sid. algos, kurią gaunu, negalima būtų išmisti ir apsidengti, jei neturėčiau kito darbo per šalį⁵. Tiksliai grįžęs į Lietuvą ir atitrūkęs nuo kitų darbų, dėl susidariusių aplinkybių daugiau turėdamas bei galėdamas dirbti kalbos srityje, jis ypač pasireiškia kaip žodynininkas, praturtinęs lietuvių leksikografiją nemažu indėliu. Į leksikografinę sritį, į kurią literatūrinės kalbos vystymo ir kitais sumetimais buvo pasi- nešę beveik visi XIX a. pradžios kultūrinio-literatūrinio sąjudžio dalyviai (D. Poška, S. Stanevičius, K. Nezabitauskis, K. Uvainis ir kt.), Daukantą kreipė jo kalbos tyrinėjimai, literatūrinė veikla ir noras bei pastangos prisidėti prie lietuvių rašomosios kalbos ugdymo. Tur būt, turėjo įtakos ir kitų skatinimas sudarinėti žodynus, apie ką iš neigiamos pusės, kaip apie M. Valančiaus primestą Daukantui darbą, užsimena J. Šliupas⁶. Tuo metu Daukantas pradeda rengti didžiausius bei svarbiausius leksikografinius darbus (lenkų-lietuvių, lietuvių-lotynų kalbų žodynus), gilintis į kitų žodynus ir intensyviai fiksuoti žodyninę medžiagą.

Iš S. Daukanto leksikografinio palikimo, susidedančio iš kelių rankraščių, esančių Lietuvos TSR Mokslo Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne (SD12, 13, 14, 15, 19, 27), ir vieno spausdinto žodynėlio, paminėtini šie darbai (čia jie, išskyrus smulkius darbelius bei pastabas, stengiamasi apibūdinti chronologine tvarka).

1. Lenkų-lietuvių kalbų žodynėlis

Be didžiojo tritomio lenkų-lietuvių kalbų žodyno (žr. toliau), yra išlikęs mažo formato (22 × 17,5) ir nedidelės apimties lenkų-lietuvių kalbų žodynėlio rankraštis (SD13). Jis be pradžios, prasideda raide Cz (Czerwcowy), baigiasi Z (Zbiegam), susideda iš melsvos ir balsvos spalvos dvigubų nedidelių lapų, supiaustytų iš didelių ir susiūtų į sąsiuvinį. Iš viso sunumeruotas 391 dvigubas lapas, bet trūksta 1–24 (A–C), 27 (Ch galas), 52–158 (I–N), 163–273 (P–R pradžia), 275–389 (R galas – W) ir pačios pabaigos (Z galas ir Ž) lapų. Jie kažkur dingę. Taigi yra išlikusi maždaug dviliktąji žodynėlio dalis. Kiekviename puslapyje yra vidutiniškai po 16–18 žodžių, tad iš viso žodynėlyje turėjo būti apie 24 tūkstančius žodžių (išlikusioje dalyje yra apie du tūkstančius). Atspausti įvairiuose rankraščių lapuose (34, 42, 160) popieriaus pagaminimo metai (1814, 1818, 1820) rodo, jog žodynėlis sudarytas po 1820 metų. Reikia manyti, kad tai yra vienas iš pirmųjų S. Daukanto darbų. Tur būt, pradėjęs literatūrinę veiklą (1822 m. parašyti „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“, 1824 m. išverstos į lietuvių kalbą Fedro pasakėčios), S. Daukantas pajuto lenkų-lietuvių kalbų žodyno stygių ir pats pasiryžo jį parengti. Remiantis lenkų kalbos žodynu, sudarytas lenkiškų žodžių registras ir prirašyti lietuviški atitikmenys. Dalis lenkiškų žodžių palikta neišverstu. Atrodo, kad lietuviškus atitikmenis S. Daukantas surašė daugiausia

⁵ Ten pat, 771.

⁶ „Lietuviškiejje raštai ir raštininkai“, 34, Tilžėje, 1890: „Bet veikiai Varniose vyskupas Daukantą apsunkino bergždiniais darbais: skaitymu apakusiam kunigui Kodainiui kasdien po 3 adynas, rašymu lenkiškai žemaitiško žodyno, perrašymu lenkiškai prancūziško žodyno ir t. t.“.

iš atminties, nes nematyti, kad jis būtų labai sekęs vieninteliu K. Širvydo lenkų-lotynų-lietuvių kalbų žodynu. Probėgšminis abiejų žodynų palyginimas rodo, kad skiriasi jų lenkiškų žodžių registrai, kad daug kur S. Daukantas duoda skirtingus lietuviškus atitikmenis, kurių tarpe yra žemaitiškų žodžių ir naujadarų, pvz.:⁷ Cześć — Garba: gōda; Czešto — Daznay, tunkiay: takėj; Czlon — Eldija: waltis; Czop — wole: kamsztis, spuntas; Dachowka — Plitele dunktine: Stiegele; Dom — Namay: trobesis, numas; Długowieczność — Ilgaumžiste: ilgamžybe, ilgumžybe; Giermek — Szarwanešis, ſkidanefis: ginklaneszis; Pokrzywa — Dilgine: notrures arba notrynes. Tačiau kol kas negalima teigti, kad S. Daukantas būtų visai nesinaudojęs K. Širvydo žodynu.

Šis S. Daukanto žodynėlis įdomus kaip pirmas jo leksikografinis darbas. Žodynėlis, bent jo išlikusioji dalis, nėra labai turtingas žodžių ir sinonimų, bet jis aiškiai rodo, kad S. Daukantas jau pačioje savo literatūrinės veiklos pradžioje susidomėjo žodyno dalykais ir pradėjo fiksuoti lietuviškus žodžius, telkti išraiškos priemones literatūrinei kalbai turtinti.

2. Žodrodys

Tai vienintelis spausdintas S. Daukanto leksikografinis darbas, įdėtas 1838 m. išleistos knygelės „Epitome Historiae Sacrae“ („Trumpos šventosios istorijos ištraukos“) gale, kur lietuviškai aiškinami lotyniškų ištraukų žodžiai, žodžių junginiai bei posakiai. Tai nedidelis (42 psl.) lotyniškas-lietuviškas žodynėlis, skirtas knygelėje pateikiamoms ištraukoms skaityti. Jame maždaug 2350 lotyniškų žodžių bei 250 junginių ir 3880 lietuviškų žodžių bei 260 junginių. Prie kai kurių lotyniškų žodžių duota po kelis lietuviškus atitikmenis, sinonimus arba daugiau ar mažiau prasmiškai susijusius žodžius, todėl lietuviškų atitikmenų skaičius yra didesnis už lotyniškų žodžių skaičių. Pvz.:

Abduco, cis, xi, ctum, cere. krėpū [=kreipiu], tęsu, pawedū, klaidinū, pasūkū... (1).

Abeo, is, ivi arba ii, itum, ire. paeitū, prasiszalinū, prasikraustau, spudinū, traukous, atsitolinū, nusidonginū (1).

Lavi nu *lavo*, plaunū, masgoiū, welieiū, trenkū, skalbū, žluginū, prausū, skalurū (23).

Gausūs lietuviški atitikmenys rodo Daukanto leksikos turtingumą ir norą praturtinti raštų kalbą. Daugumas žodžių bendratautiniai, visiems suprantami, bet pasitaiko ir retesnių, tarminių, naujai sudarytų arba iš svetur paskolintų.

Iš žemaitiškų žodžių paminėtini⁸: *aplāmys 'kvailys' (20), *gražinei 'ornamentai' (28), Gaszós 'gražus, puošnus' (149), *klūku [=klouku?] 'meldžiu, prašau' (4), *likouiū 'skaičiuoju' (27), *likys 'skaičius' (27), *mitál's (penas) (7), nairaus 'atsakau, atstumiū' (34), pagibsznūs 'guvus' (29), *[pūrai] 'kviečiai'

⁷ Pirmą duodami K. Širvydo žodyno 1713 metų leidimo atitikmenys, o po dvitaškio — S. Daukanto.

⁸ Čia ir kitur žvaigždute pažymėti tie Daukanto žodžiai (tarmybės, neologizmai, latvizmai), kurie užfiksuoti ir iš kitų jo raštų. Tai nustatant remiamasi A. Kalniaus darbu „Simano Daukanto raštų žodynas“ (Kaunas, 1937 m., rankraštis), kuris apima 17 spausdintų Daukanto darbų ir 3 rankraščių (iš leksikografinių darbų A. Kalniaus panaudotas tik „Žodrodys“) leksiką, ir didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ kartoteka.

(puru mīlta 36), pakaitys 'poilsis' (33), *pawiedūs 'panašus' (36), *požwilga 'išvaizda' (9), *pataika 'palankumas, malone' (16), *skieyda 'skiedra' (7), *steigu 'rūpinuosi, stengiuosi' (9), steigim's 'rūpinimasis' (11), *sriautu 'teku, varvu' (17), skīrtinys 'visų gerasis' (14), skaugiū 'neapkenčiu' (22), skaugingas (22), *szalauis 'svetimas' (16), *wardaiui 'praminu' (26), wentīnys 'vienturtis' (42), *wižta 'pina vyžas' (39), *žaimoiaus 'užgaulioju' (21), *zaliū [žaliū] 'darau žalą' (26), *žarinay 'krūmeliai' (40).

„Žodrodyje“, kaip ir kituose Daukanto leksikografiniuose darbuose, pasitaiko latviškų žodžių, pvz.: *asinas (kraus) 'kraujas' (35), *jautoious (klausiniejū) (29), *kalps (werg's, sluga) (36), kalpa (werge, sarge) (16), *klot, klotiaus (greitiaus) 'tuojau, bežiūrint' (7), *lietoju (bronginū) (3), *lugote (praszite) (2), *mała (paszaly) (55), *peidu (płauku) (26).

Skolinių tarpe vyrauja slavizmai. Šalia skolintų žodžių dažniausiai duodami ir lietuviški pakaitalai, pvz.: altorius, aukuras (5), auka, arba apiera (19, 35), boczius (6), Bestija, giwolys (6), gosliba, raskaziūs (12), kabės, drobina (35), karone, koncze (38), karauna, waiskas (10), labdarūmas, pataika, łoska (6), laikas, cziesas (39), noumirielys, nabasztk's (6), newale, wergiba (6), newalnik's, werg's (6), nebendring's, neprieteling's (21), neturt's, ubagiste, badas (21), skersys, Križiūs (10), smertys, gīltine (23), straipstys, członkas (24), skloustys, jutrina (36), tīkiba, wiera (34), užgaule, žala, kriwda (21), wieszpats, pon's (13), wišzes [=viešės], gaspada (19).

Būdingesni neologizmai, kurių kituose Daukanto žodynuose ir raštuose yra žymiai daugiau: *mūksina 'bėgimas' (18), piktadiemingas 'nuodėmingas' (35), piktadieme 'nuodėmė' (35), *sōndarine 'lapinė' (39), strunīsina 'statymas, kūrimas' (3).

Iš archaiškų, retai dabar vartojamų žodžių paminėtini: dreviejū (plieszu, grobį greju) (37), nokieis (sekieis) (3), nokous 'vejuos?' (7), sargtis 'saugojimas, sargyba' (11), skolu (turiu, Debeo) (11), stogiū (kloiu, dengiu) (39), traktis (wēisz-kelys) (22), waisum's 'branda' (40), waraiui (žaidu, išžarginu) (41), warūs 'smarkus' (41), weczasis, weczūs (senasys) (31). Galima prileisti, kad veiksmazodžiai *noktis, stogti, skolėti, varauti* buvo plačiai vartojami, nes tai rodo kitų tų pačių šaknų žodžių (nokti, stogas, skola, prievarta) vartojimas.

Yra keliolika aiškintinų žodžių. Kai kurie jų (išskyrus — artis, notis, palaka, pranara, wīsnūs) iki šiol dar nebuvo iš niekur užrašyti: artis (guwus, mokslī) (29), diewys, diwiesina 'iprotis?' (43), korūtūs (kibus, wiburus) (29), laupau (raminū) (23), likeike, ligeiwe, ligbunie (draugie) (37), ligbunis, ligeiwis (draugas) (37), mediate (iszkeła) (40), notis (nupoulys) (7), nukritys 'nelaimė' (7), palaka (ongala, galon) (39), pranara (palinkiams) (11), rūmūs (swarus, sunkūs) (18), rumei (sunkei) (18), swīlknīs (: Funda) (18), sztikies (zīnys) (9), taukszūs (adar's) (28), trakouiu (kelous prisz) (33), widoule (adv. Intus) (22), wīsnūs (wissoks) (27).

Be atskirų žodžių, „Žodrodyje“ duodama įvairių lietuviškų žodžių junginių, daugiausia verstų iš lotynų kalbos. Bet pasitaiko ir gyvų liaudinių posakių bei frazeologizmų, pvz.: Wisso partekes (3), žinę doute (7), kojem's walę doute [: se fugae] (8), muni meig's apniko (8), didys szturpuls apniko (40) ir kt.

Žodynėlio struktūra labai paprasta: alfabetiškai pateikti lotynų kalbos žodžiai su pagrindinėmis formomis ir tekste pasitaikantys būdingesni žodžių jun-

giniai; po jų eina lietuvių kalbos atitikmenys. Jie semantiškai nediferencijuoti, nesuskirstyti reikšmėmis. Nėra nė iliustracinės medžiagos, išskyrus negausius žodžių junginius, atitinkamų lotyniškų junginių pakaitalus. Vis dėlto leksikografiniu požiūriu „Žodrodys“ yra geriausiai apdorotas Daukanto žodynas. Jo apimtis nedidelė, tam tikro teksto apribota; be to, jis buvo rengiamas spaudai ir išleistas, tad autorius, mokėdamas gerai lotyniškai, galėjo paprastai, bet tvarkingai pateikti lietuviškus atitikmenis, dažniausiai net po kelis, nepalikdamas neišverstų žodžių ir junginių bei iki galo savo darbą užbaigdamas.

„Žodrodžio“ kalba labai žemaitiška. Tai rodo formos su būdingomis žemaičių dounininkų tarmės fonetikos ypatybėmis, pvz.: sūsijū — susieju (4), sesou — sesuo (37), rekal's — reikalas (26), reek — reikia (36), mīlta — miltai (36), meldū — meldžiu (27), dongus — dangus (8) ir t.t. Tik retkarčiais pirmosios linksniuotės vardažodžių vienkaskaitos vardininkas rašomas su aukštaitiška galūne -as, pvz.: draugas, tarnas (8).

3. Lenkų-lietuvių kalbų žodynas

Didžiausias ir reikšmingiausias S. Daukanto leksikografinis darbas yra lenkų-lietuvių kalbų žodynas. Jo rankraštį (SD12) sudaro trys didžiuliai (formatas 35,5×21,6) įrišti tomai: I tomas A—M, 1—733 psl.; II t. N—P, 722 psl.; III t. R—Ž, 1—822 psl. Rankraštis be autoriaus pavardės ir antraštės, labai gražiai, įskaitomai parašytas ir gerai išsilaikęs. Tekstas nenumeruotas, eina alfabetiškai atskiromis raidėmis. Jos sužymėtos puslapių viršuje ir, be to, iškištai ant iškarpu priklijuotos pakraščiuose, kad būtų iš karto matyti, kur prasideda kokios nors raidės žodžiai. Storame, truputį parudusiame popieriuje daug kur lapo viršuje (kairėje pusėje) matyti nedidelis popieriaus fabriko ženklas: Фабрики №4 Аристархова. Žinant, kad tokiu ženklu buvo žymimas 1850 metų gamybos Аристархово fabriko popierius⁹ ir kad S. Daukantas mirė 1864 m., galima spręsti, jog lenkų-lietuvių kalbų žodynas parašytas tarp 1850—1864 metų. Panašią nuomonę, remdamasis popieriaus fabriko išpaudu, yra pareiškęs ir TSR Mokslų akademijos rankraščių ir retų spaudinių skyrius (1961.III.27d. raštas Nr. 715—139). Dar tikslesnės žodyno sudarymo datos ir aplinkybių kol kas nepasisekė nustatyti, nes nei pačiame žodyno tekste, nei kituose paties Daukanto arba jį liečiančiuose raštuose neužtikta duomenų.

Žodyno lenkiškame žodžių registre iš viso 56 567 žodžiai (I t. — 16 750, II t. — 19 360, III t. — 20 457). Žymi dalis žodžių su nuorodomis ob. (=žiūrėk) į kitus žodžius, pvz.: Absolutum, ob. Absolut (I, 2); Amantka, ob. kochanica (I, 7); Aniżeli, ob. niż (I, 9); Bablac, ob. babrac (I, 19) ir t.t. Lietuviškų atitikmenų skaičius mažesnis — 37 677 žodžiai (I t. — 14 280, II t. — 14 287, III t. — 9 110). Ypač mažai atitikmenų III-čio tomo atskirose raidėse. Pvz., T raidėje tik 20 lietuviškų žodžių (lenkiškų yra 1518), U raidėje (439—504 psl.) — 8 (lenkiškų yra 1698). W, Z ir Ž raidėse lietuviškų atitikmenų vėl žymiai daugiau. Matyti, sudarant lenkiškų žodžių registrą, lietuviški atitikmenys buvo rašomi iš karto, ilgai jų neieškant. Kai S. Daukantui tuoj pat ateidavo į galvą lietuviškas

⁹ С. А. Клепиков. Филигранны и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII—XX века, 100, Москва, 1969.

atitikmuo, tai jis jį įrašydavo šalia lenkiško žodžio, o kai atitikmens greitomis negalėjo surasti, tai lenkiškas žodis pasilikdavo neišverstas. Tik keliuose puslapiuose (III, 570, 571, 601, 604, 605), sprendžiant iš tušo spalvos, keliolika lietuviškų atitikmenų įrašyta vėliau. Tačiau pasitaiko nemaža atvejų, kur, atrodo, lietuviškų atitikmenų įrašymas negalėjo būti sunkus ir kur vis dėlto jų nėra. Pvz., š raidėje lietuviškų atitikmenų neturi paprasčiausi lenkiški žodžiai, k.a.: Sznur, Sznurek, Szuba, Szukać, Szybko, Szyć ir t.t. Taigi, matyti, kad S. Daukantas kai kur lietuviškų atitikmenų neįrašė iš skubėjimo, stengdamasis pirmiausia sudaryti lenkiškų žodžių registrą. Todėl daug kur lenkiški žodžiai neišversti.

Vis dėlto didžiuliame žodyno rankraštyje yra apie 37 677 lietuviškus žodžius, kurių dalis kartojasi kaip lenkiškų sinonimų bei artimos reikšmės žodžių atitikmenys, pvz.: Wojkkarejwis III, 559; Wojownik — karejwis III, 560; Wojskowiec — karejwis, kariautos, kariautojas III, 560. Šiam didžiuliame leksikos lobiiui bei S. Daukanto lenkų-lietuvių kalbų žodynui išanalizuoti ir apibūdinti reikalingas specialus tyrinėjimas, kurio neatidėliodami turi imtis mūsų leksikografai.

Šiuo tarpu pravartu pačiais bendriausiais bruožais pažymėti, kad šis S. Daukanto leksikografinis darbas įdomus ir reikšmingas įvairiais požiūriais.

Žodyne užfiksuota nemaža senų žodžių, kurie Daukanto laikais dar buvo senų žmonių vartojami, o vėliau išnyko iš kalbos. Į tai vienas iš pirmųjų atkreipė dėmesį S. Daukanto amžininkas M. Valančius, apibūdindamas jo raštų kalbą: „...visą savo amžių paskyrė žemaičių kalbai kelti ir jai nuo makaronizmo kopti. Tam tikslui pradėjo rašyti rinktine kalba, senovine, jau šiandien žemaičiuose nebavartojama, ir todėl skaitytojams labai neskania“¹⁰. Tokių pasenusių žodžių pavyzdžiais gali būti: aukles ‘batai’ I, 468; Deja ‘bėda, vargas’ I, 52; likys ‘skaičius’ I, 629; majsna ‘penas, pašaras’ III, 821; medzia, mede ‘miškas’ I, 609; notis ‘įvykis, atsitikimas’ II 688; strubis ‘alkūnė’ I, 639; taurage ‘taurelė’ I, 160; traktis ‘vieškelis’ I, 366; warra ‘prievarta’ III, 547 ir kt. Šis archaiškų žodžių sluoksnis yra svarbus šaltinis lietuvių kalbos leksikos istorijai tyrinėti.

Pati gausiausia ir reikšmingiausia S. Daukanto žodyno leksika yra bendratautiniai žodžiai, rodantys lietuvių kalbos turtingumą bei įvairumą. Iš jų akivaizdžiai matyti, kad lietuvių kalboje buvo gausu savitų išraiškos priemonių ir kad per religinę raštiją, bažnyčią, dvarus ir kitais keliais patekė feodalinio-bažnytinio žargono barbarizmai buvo lietuvių kalbai primestinis, svetimas ir nereikalingas dalykas. Šimtai S. Daukanto užfiksuotų lietuviškų žodžių galėjo atstoti raštuose ir kai kuriose tarmėse paplitusius svetimžodžius, pvz.: Apklode [„kaldra“] I, 519; gaurūtas [„kudlotas“] I, 548; gōbumas [„lokamstwa“] I, 605; gļoba [„apieka“] II, 272; grajžtwas [„gvintai“] III, 513; kare [„vaina“] III, 560; karejwis [„žalnierius“] III, 559; laikas [„čėsas“] I, 159; patoga [„vigada“] III, 593; pagalwe [„paduška“] III, 524; praustuwe [„bliūdas“] III, 509; paskolyti [„pažyčioti“] II, 560; pasaulis [„svietas“] III, 576; riestuvėlis [„kočėlas“] III, 508; rangūs [„gatavas“] I, 368; stebuklas [„cūdas“] I, 144; swidūs [„glencuotas“] I, 346; skindele [„gontas“] I, 362; siuwiejas [„kriaučius“] I, 559; szliektuwe [„krapylas“] I, 566; trinka [„kaladė“] I, 503; taurie [„čerka“] II, 156; žarsteklis [„kačerga“] I, 515;

¹⁰ Žr. A. Janulajtis, Simanas Daukantas, 34, Vilniuje, 1913.

žejsti [„ronyti“] III, 6; waianda [„adyna“] II, 129; wajstis [„liekarstos“] I, 618; wirtuwele [„kuknia“] I, 583; wiltis [„nodieja“] II, 19 ir t.t.

S. Daukantui liaudies kalba buvo pats svarbiausias literatūrinės kalbos leksikos šaltinis. Savo kūrinys „Būde“ jis rašo: „Tas yra dar stebuklingesniu, kad tą prosenovę mūsų kalbos ne raštai mūsų kunigų užlaikė per tūkstančius metų iki šių dienų; nes [bet] mūsų išmintingos kalnėnų ir žemaičių motinos savo apkerpėjusiuose tarp girių nameliuose, kurios, sakau, užlaikė mūsų senovės kalbą, kuria mes šiandien, jų vaikai, galime didžiutis ir girtis“ (p. VIII).

Liaudinių žodžių tarpe galima užtikti nemaža žemaitybių, pvz.: *ergla 'išdaiga, juokavimas' I, 62; *gužūti 'keliauti' III, 559; itarte 'itarimas' II, 446; *ingis 'plikis' II, 653; ibingis (= įbingęs) 'išiutęs' III, 49; *kernoti, 'plūsti, vainoti' I, 574; kamine (= kaminė) 'lipynė' II 619; nulyda 'pastogė' II, 600; *skirlūs 'perskyrimas' III, 582; *szaszūlietis 'šešėlis' I, 132; *teklūs 'tekėjimas, bėgimas' I, 134; wieluga II, 544; žajmoti 'išdykauti, žargytis' I, 141 ir t.t.

Žodyninėje sudėtyje pasitaiko ir naujadarų, pvz.: bewajkybe 'bevaikystė' I, 37; bewunde 'bevandenė' I, 50; bediewybe I, 15; beszalybe 'nešališkumas' I, 43; bepradybe, praamžybe I, 44; darbowiete III, 511; kraulejdis 'chirurgas' I, 111; kirptūwe 'kirpykla' I, 28; kłausituwe 'auditorija' I, 16; kakkłorajsztis I, 398; kalietuwe 'kalėjimas' III, 540; lygsware III, 32; łajkraszis 'metraštininkas' I, 9; łajkoskajtlūs 'chronologija' I, 124 ir t.t.

Taigi S. Daukanto didžiulio lenkų-lietuvių kalbų žodyno sudėtis turtinga ir įvairi. Į ją pravartu atkreipti didesnę dėmesį, tyrinėjant lietuvių kalbos leksiką ir sudarant įvairius žodynus.

4. Lietuvių-lotynų kalbų žodynas (pradžią)

Rankraštiniam S. Daukanto palikime (SD 14) yra lietuvių-lotynų kalbų žodyno pradžios (A—G) rankraštis, susidedantis iš penkių didelio formato (35,2×22,2) susiūtų lapų pluoštelių, turinčių po 40–48 puslapius (iš viso 224 psl., iš jų 48 tušti). Vienas pluoštelis dubletinis (užklijuota daugiau kaip 50 iškirptų A raidės žodžių, užtinkamų ir kituose dviejuose A ir A—B raidžių pluošteluose).

Žodyno lietuviškoje dalyje (žodžių registre) aiškiai surašyta alfabetine tvarka 3977 žodžiai, kurių daugumai neduota lotyniškų atitikmenų (jų yra tik apie 1600).

Lietuvišką žodžių registrą sudarant, naudotasi G. Neselmano „Wörterbuch der litauischen Sprache“ (1851). Tai pirmiausia matyti iš tiesioginių nuorodų į Neselmaną (jis Daukanto žymimas santrumpomis Nesel., Neselm.), kurių pridėtos prie kai kurių žodžių (pvz., Apgėlaj 14, Arakis 15 ir kt.). Antra, kai kurie žodžiai (pvz., Atdaga 62, Auklis 74) ir junginiai bei posakiai užtinkami tik Neselmano ir Daukanto žodynuose, todėl ir jie gali paremti teiginį, jog Daukantas naudojosi Neselmano žodynu, pvz.: Abejotinas zweifelhaft (2), akys ap-teka aszaromis (17), marczios aszaras gėrti (17) ir t. t. Tačiau aklo sekimo Nesel-manu nematyti, nes daug žodžių praleista, nemaža pridėta naujų. Daukantas kritiškai žiūrėjo į Neselmano žodyną (žr. toliau einantį skyrelį apie Daukanto pa-stabas dėl Neselmano žodyno) ir naudojosi juo kūrybiškai. A raidės gale S. Dau-kantas pieštuku pažymėjo žodžių skaičių (1080 slow) ir pridėjo, kad Ruigio ir

Milkaus žodynuose tėra tik 495 žodžiai (u Ruhiga √ Milke 495). Matyti, kad šiuos žodynus Daukantas taip pat turėjo savo rankose. Kad jo naudotasi Milkumi, rodo kitame rankraštyje (SD 27) esantis patarlių, išrašytų daugiausia iš Milkaus žodyno, rinkinys (156–166 psl.). Ten pažymėta: Dikcionar. Milke. *Patarles Letuwiszkas* (159). Tur būt, daugiausia Daukantas naudojo Neselmanu, kas matyti iš jo gausių pastabų dėl Neselmano žodyno. Be to, Neselmano žodynas buvo didesnis už Ruigio ir Milkaus žodynus. Naudojimasis Neselmano žodynu, išėjusiu 1851 m., rodo, kad Daukanto lietuvių-lotynų žodyno pradžia sudaryta po 1851 m.

Galimas daiktas, kad kai ką Daukantas paėmė ir iš K. Širvydo „*Dictionarium trium linguarum*“ (1713), kurs buvo jo bibliotekoje¹¹. Šiuo žodynu naudotis, ieškanč lietuviškų atitikmenų lotyniškiems žodžiams, buvo sunkiau, nes jame pirmoje vietoje duodami ne lietuviški, bet lenkiški žodžiai.

Iš K. Širvydo Daukantas galėjo paimti žodžius, daugiausia naujadarus, kurie užtinkami tik šių autorių žodynuose, pvz.: Auksadajlis, Auksadajle (21), Apkopa [= Akuopa] (45), Apaline [= Apwaline] globus (55), Arklagidis (57), Atatejsa (61), Atkalbis (65), Atpiauklas (67), Atsakitine ‘orakulas’ (68), Atžvilga (73), Austuwe ‘audykla’ (76), Dousnis (129), Drajkciós (129), Bostós (99), Duncialis √ dąntkalis (135).

Iš įvairių S. Daukanto užuominų (žr. SD 19, 27 ir kt.) bei pastabų dėl senųjų raštų kalbos grynumo¹², matyti, kad jis yra naudojėsis M. Daukšos, K. Širvydo raštais, įvairiais švento rašto vertimais, L. Ivinskio kalendoriais ir kt.

Didžiąją S. Daukanto lietuvių-lotynų kalbų žodyno dalį sudaro bendratautiniai žodžiai, paimti iš raštų arba surašyti iš atminties. Daugumas jų eina per visus žodynus ir visiems pažįstami (pvz., Antakis, Aklas, Akmū, Adata, Alsinti ir t.t.).

Be bendratautinės leksikos, Daukanto žodyne randame tarmybių, žemaitiškų žodžių, tarp jų ir tokių, kurie kol kas dar neužfiksuoti iš kitų jo raštų, pvz.: *Ap-sókortinaj (52), *Apuszrotas ‘epušynas’ (55), *Atentis ‘ateinantis’ (62), Atide (63), *Atsiauta (69), Atwarslaj ‘vadžios’ (73), Atžvilga (73), Balinys (81), Blusouti (97), *Daba (111), Glistie, glistele (155), *mandyti (153).

Žodyne yra neologizmų, kurių Daukantas yra nemaža prikūręs savo raštuose, pvz.: rodwałandys ‘laikrodžio valandų rodyklė’ (13), Apigarda vide *Apikarta (41), Atskalybe (70), *Auda ‘trumpa daina’ (73), Aukautuve (74), Auglīnikas (74), Ausuraksztis auriscalpium (76), Balsauti ‘silabizuoti’ (83), Balsouka √ soukbalse prosodia (83), Balsakajtis hirquitallus (83), Bausina (87), Bandisena (84), Bėndryba commercium (89), Begalas infinitas begalo (88), Begieda impudentia (89), *Bylys √ bilis orator (93), Biławijte — Bilwijte forum, forum competens (93), Brajža charakterus (99), Brajzintuwe caleographia (99), Budelietuwe suplicii locus (103), Dijnalginikas √ dijnalgis (124), Driegnamiere hydrometria (131).

Iš šiandien nebevartojamų žodžių, archaizmų paminėtini: Arwós treu (58), Aszma likas decimus octavus (59), Bentis ‘draugas’ (90), Wetusze ‘bobutė’ (97).

Užtinkame ir skolinių, kurių Daukantas stengėsi vengti ir keisti lietuviškais žodžiais, pvz.: Abełnas (5), Abrusós (7), Alužna (10), Ałasas (10) ir t. t.

¹¹ Žr. J. Lebedys, Simano Daukanto biblioteka. — „Lietuvių literatūros instituto darbai“, 1, 51–83, Kaunas, 1947.

¹² Mūsų senovė, 1, 4–5 knyga, 785–786, Tilžėje, 1922.

Iš kai kurių skolinių nuoroda *vide* (vid) siunčiama į lietuviškus žodžius, pvz.: Abroz as *vide* pawejkslus (7), Adina *vide* walaŋda (12), Apiera *vide* Auka (14), Apierawoju *vid* aukauju (14), Apierawoties *vid* aukauties (14), Apierawojimas *vid* aukawimas (14), Apierawotojas *vid* aukautojas (14), Apierawotinas *vid* aukautinas (14), Aptiekorius, Wajstinykas (15), Arszus [...] narsus (15); Arszumas *vid*. narsumas (15); Atpuskaj *vid* atłajdaj (18), Bagocziós *vide* diczturtis (80), Bagotas *vide* turtingas (80), Bagotis *vide* túrtaj, turtingumas (80), Bałkis *vide* sije (81), Bałwonas *vide* stabas (84), Barawikas *vide* joudwirszis (85), Bartis *vide* drewe (85), Biesós *vide* welinis ∨ welnias (92), Bikswas *vide* kėlnes (93); Caras *vide* wiesz-pats (107), Czerepe *vide* poudszuke (107), Czertas *vide* welnias (107), Czesnis *vide* pōta (107), Czestawoti *vide* wajszinti (107), Delmone *vide* kiszene (119), Drocziós *vide* Trintojas (132), Dziegorełós *vide* walaŋdinis (138), Gonta *vide* skindele (157).

Skolinių tarpe pasitaiko latviškų žodžių, kuriais Daukantas norėjo praturtinti lietuvių literatūrinės kalbos leksiką arba kuriuos vartojo kaip jo tarmėje pažįstamus žodžius¹³, pvz.: Austrumas oriens (76), *dwiese le 'wėlė' (136), *Dwieselyba (137), *Gōtina 'jauna karvė' (158), Gōwe *vide* karwe (158).

Kai kurie žodžiai užtikti kol kas tik šiame žodyne ir iki šiol buvo neištraukti į didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ kartoteką, pvz.: Apskrūbtinaj definite (8), Aplankiej arcuatim (48), Apmaukne cataplasma (48), Bāndiesós *vide* bāndinikas (84), Bāndkijmis (84), Bāndakmis basalte (84), Baklasós prostratus (89), Bitmede geum rivale (94), Błaksoťi (96), Bórniós blesphema (98), Dīlbiós ∨ dilsbiós observator, speculator (124), Drožes, droželas ramentum (132), Durkle *vide* perstekie (136), Głobós 'globingas' (156), Gabingas venerabilis (145), Gurbuže (163), Gwīldós 'lengvai išsigvildenantis' (164). Dalis jų dar neišaiškinti; kiti (pvz., *gvildus*, *globus*) pravers literatūrinės kalbos leksikai praturtinti.

Be bendrinių žodžių, duota keliolika tikrinių vardų, pvz.: Bartuva upis (85), Bartije (85), Budwitej (104), Dunajós (135) ir kt.

Žodyno sandara labai paprasta. Tai alfabetinė lietuviškų žodžių rodyklė su lotyniškais atitikmenimis, kurių žymiai lietuviškų žodžių daliai trūksta. Raidžių viduje nesilaikoma griežtos alfabetinės tvarkos. Pasitaiko kartojimusi. Retkarčiais žodžiai paaiškinami, pvz.: *Akstinas*, lāndi lāzda kurė ardamas jautius bāda wietoj' botaga (10); *Anyta*, wira motina (12); *Awynas* motinas brolis (18); *Awyniene* motinas brola pati (18); *Bórinti* (avys i burī wadinti) (98); *Dermie* ornetum pliewie žernās ózdenganti (119).

Be lotyniškų, žodyne duota šiek tiek lenkiškų ir keletas vokiškų atitikmenų, pvz.: Abejotinas Zweifelhaft (2), Apsergiesina Schutz (8), Abžignosina seegen (10), Acziū dziękuję (8), Akywas ciekawy (9), Akywyba ciekawos (9), Akylumas umiejėtność (9), Aklinaj nasliepo (10), Ałwas cyza (11), Alwienas každy (11), Basti [=Besti] stecken (86), Bastunas untertreiber (86), Bastytijs sich herum treiben (86), Delsounis ein langsamer (119), Duma consilium status (kónigliche rath) ukęs — duma (134), Dwibuga [= Dwiguba] verzweifelung (137).

Prie kai kurių žodžių duodama (tai pasitaiko retai) iliustracinių sakinių, pvz.: jautej ir kómelej czistą abraką ies (7); kanapej ataka (9); dūna akieta (9);

¹³ A. Kalnius, Simano Daukanto raštų žodynas, 37, 164—169 (rankraštis, Kaunas, 1937); E. Fraenkel, Letticismen in Daukantas Wortschatz. — „Filologu biedribas raksti“, 11, 52—63, Rīgā, 1931.

warpa akūtota (10); Aczio mergelėj óz meilės žodelus (10); alodami baida wilką (11); Adous, kad kulej žalous (13); pedsakis aptika kiskį (15); asztonetą bandos majtinū (17); akys prawejzieie belaukdams, akiū pasiklausk (21); Diewe dūk isz tawa burnos i Diewa ausį (22); alki ózmesti (26); alutis sznekutis (30); alós ne undau, kunigaj nepijmenis (30); aló twindau (30); unt alódės tankaj nusproga (30); rejk kojės abkabinti (45); balsos apkimo (45), poulau kojump jo kajp apmirės (48); apniko bajme (49); apskardó lejd (51); (aptems saule) (o mienou nežibies) (54); szunitej atako (61); atkuta kajlis (65); wajkaj pakirda (69); atsidicies dirbti (69); auksine drobe (75); ausys spinkterieję (76); nu bajmes dzius (81); i baudziawa rėngtijs (87); beraline douna (90); bieso siekla (92); atbóko kirwis (98); pelkes burg (105); kajp gajdys nuczióžės (109); sawo numū dabą sekę (111); dabar trąksmą nieks nedaro (111); dabar wakars nepaskutinis (111); darbó darbą atliginti (114); galą daryti (114); dantys swemb, skaud, gėl (117); deja po dejos, kad rejk mirti be sawo wieros (118); ligo pasidergės, tenegul isizerges (119); kas par desti? (119); dewineis zambejs ar (120); deszimtieie szijną piaun (119); wilkaj musū szunį sudikoįę (123); dilgeles bej usnis óžželsaj iū rumųs (124); dijna butoie (124); medis iszdórbės (128); mesa padósusi (128); douna awižajne... mījžajne... siukszte, beraline, dīrsajne (: prover. douna awižajne, putra dīrsajne) (128); douti douklę (129); (smólkej linoti) wilkdujó linoti (134); jauns žmogós durnaj dukiniedams (134); (dwilinkas pro ąnga iszmóko) (137); dziowas łajks, orės łajks, szijno — łajks, kurės — łajks, rudinies łajks, sieies — łajks, Kulės — łajks, pawasario — łajks (138); Ejla numū (141); (bludas, sóejžieję) (141); (kajlus engti) (142); numaj et sau (143); galis óz gali (146); galutīnes pasaules (147); bandą ganyti (147); ugnis apgeso (151); plonaj gījes werpti (153); gījd gajdys (153); giłumą mandyti (153); iszgležės kajp gribas (155); ugnės glistele (155), grina derwa (160).

Prie *Aj! Ale* randame sakinių iš Donelaičio „Metų“, užrašytų pakeista rašyba, su praleidimais ir iškraipymais, būtent, pvz.: *Aj kór dingo wiežlibums musū gadiniū!* (16); *Aj! kajp wejkej jaunisteles nudile dīneles!* (16); *Aj! kór dingot gījdras jus pawasari dienas?* (16); *Aj! diel ko ponus tajp skaudzej kantino ligas, todiet ji tajp daug pirm łajko giltine sóko* (17); *Aj, kór dingtu ponaj kad ije burū netektū* (17); *Aj, kór dingot jus Letuwiszkas gadīneles, kajp kad Letuwej gudisz-kaj, ar Lenkiskaj ir wokiskaj kalbiete nemokieję* (17); *Ale ne wokiskaj, kajp keles moteriskės jau prasimanę, bet Lietuwiskaj kožna tarp jū apsiglāmžę* (23).

Žodyno kalboje ryškios žemaičių dounininkų kalbos ypatybės, nes Daukantas buvo tos tarmės atstovas ir rašė daugiausia vadovaudamasis savo tarme. Apie XIX a. vidurį Daukantas pradeda savo kalbą aukštaitinti ir vengti būdingų žemaitiškų. Tokios pastangos atsispindi ir žodyno kalboje, kur rašoma: *Agūna* (9), *Atieszkoti* (62), *Auksawiete* (75), *Atdąnga* (62), *Awinas* (77) ir t.t. Vienur kitur iš žemaitiškų formų siunčiama į aukštaitišką, pvz.: *Bęgti* vide *bajgti* (90). Pasitaiko ir hipernormalizmo, pvz.: *Akytas* √ *akietas*, *dūna* *akieta* (9). Vietomis paraleliškai duodamos žemaitiškos ir aukštaitiškos formos, pvz.: *Ajtioti*, vel *ajczioti* (9). *Bajgti*... *bęgti* (80), *Deglas* √ *deglós* (118), *Gywentos* *incola* vel *gywentojas* (155), *Gundintojas*, *gundintos* (163). Kai kur iš aukštaitiškų žodžių ir formų siunčiama į žemaitišką, pvz.: *Antis* vide *pyle* pl. *pyles* (13), *Antinas* — vide *gajgalas* (13), *Awiža* vid. *wizgė* (19), *Delgelis* [= *dilgėlės*] vide *notrinos* (118), *Duktie* vide *dóktie* (134), *Dulkinti* vide *dólkinti* (134), *Giedotī* vide *gīj-*

doti (152), Giejdra vide gįjdra (152). Apskritai, žodyne kalba įvairuojanti, nenuosekli; joje dar labai prasikiša žemaičių tarmės ypatybės. Pasitaiko korektūros klaidų, kurių dalis paties autoriaus ištaisyta pieštuku.

5. Smulkūs leksikografiniai darbeliai bei pastabos

S. Daukanto rankraštiniame palikime yra nedidelių, į įvairią istorinę bei kitokią medžiagą įterptų arba atskirai sudarytų žodžių sąrašų bei leksikografinių pastabų.

a) *Vocabularium*. Vienas iš S. Daukanto rankraščių (SD27, 1–241 psl., form. 35×22) prasideda graikiškų, prancūziškų ir lietuviškų žodžių sąrašėliu (1–4 psl.; 246 trižodės eilutės, surašytos dviem stulpeliais), turinčiu antrašte *Vocabularium*, virš kurios kita ranka (rankraščio aplanke pažymėta, kad M. D. Silvestravičiaus) užrašyta *Margumynai*.

Iš rankraštyje minimų veikalų datų galima spręsti, kad Daukanto trikalbis sąrašėlis sudarytas po 1839 metų. Maždaug tą patį patvirtina ir popieriaus pagaminimo data (1836), kurią galima nustatyti iš popieriaus fabriko išpado (jis nedidelis, apskritos formos, viduryje dvigalvis erelis, iš kraštų įrašas: Ярославской фабрики князя Гагарина)¹⁴. Kadangi popieriaus atsargos tais laikais paprastai buvo daromos ne ilgesniam kaip dešimties metų laikotarpiui, tad galima prileisti, kad trikalbis žodynėlis sudarytas tarp 1840–1846 metų. Tur būt, S. Daukantas, lyginamosios kalbotyros veikiamas ir norėdamas parodyti lietuvių kalbos senumą bei artimumą graikų kalbai, prirašė kelis puslapius giminingų ir šiek tiek panašių (prancūzų kalbos žodžiai dažniausiai skirtingi), bet nieko bendra tarp savęs neturinčių graikų, prancūzų ir lietuvių kalbos žodžių, tų kalbų giminingumo pavyzdžių. Kol kas nenustatyta, iš kur atitikmenys paimti.

Štai keletas pavyzdžių iš sąrašėlio (1 psl.): keras corn — keras; kierô je tons — kerpu; aihos doubur — auka; klaô je brise — klunu; akôn dard — akuotas; polis — vill — pîlis; anadidômi nendre atidûmi; gramma lettre grometa; agchi l'ocil akis; podos ped péda; ôdê chant, audoiu auda. Kai kurie atitikmenys yra kilę iš bendros šaknies (pvz., podos ped, péda), o kiti nieko bendra tarp savęs neturi (pvz., aihos doubur — auka). Kartais su graikiškais žodžiais gretinami paties Daukanto naujadarai (pvz., ôdê ir auda).

Sąrašėlis sudarytas nealfabetiškai, jis labai mažas, vis dėlto jį galima laikyti lyginamojo žodynėlio bandymu, pagausinančiu tos rūšies žodynėlių skaičių.

Reikia pažymėti, kad tik šiame sąrašėlyje duodami prancūzų kalbos atitikmenys; kituose Daukanto leksikografiniuose darbuose jų neužtikta. Tik vienas J. Šliupas nurodo, kad M. Valančius vertęs S. Daukantą perrašinėti lenkų-prancūzų kalbų žodyną. Daugiau niekas apie tai nekalba ir jokių pėdsakų nėra išlikę, kad Daukantas būtų perrašinėjęs tokį žodyną. Potockio lenkų-prancūzų kalbų (1813) ir keli prancūzų kalbos žodynai buvo Daukanto bibliotekoje¹⁵, tad abejo-tina, ar buvo reikalas žodyną perrašinėti.

b) Medžiaga lietuvių kalbos leksikografijai. S. Daukanto rankraščių pluošte, pažymėtame SD15, yra 17 didelių (36,3×22,5) lapų su įvairia lek-

¹⁴ Plg. C. A. Клепиков, *min. veik.*, 101.

¹⁵ Zr. J. Lebedys, *Simano Daukanto biblioteka*. — „Lietuvių literatūros instituto darbai“, 1, 64, Kaunas, 1947.

sikografine medžiaga. Viename palaidame lape (popieriaus fabriko išpaude pažymėti 1837 m.) surašyta keliasdešimts lietuviškų gimininių pavadinimų su vokiškais atitikmenimis (pvz., Tewas, Motina, Brolis, Awynas, Mosza, Laigonas, Žiedzei ir t.t.) ir devyni mėnesių vardai (Wasaris Januarius; Kowinis Hornung V Kowas; Karwelinis Mertz; Gegužinis V Gegužė April; Semenlis Maj; Birzelis Brach-monat; Lepas mienu Heu — monat V Lepa; Piutis Augustmonat; Rugus menu V Rugginis Herbstmonat). Antrame lape (popieriaus fabriko išpaude taip pat 1837 m.) iš pradžios dešimts lietuviškų žodžių su vokiškais atitikmenimis, o toliau surašyta daugiau kaip 40 prūsiškų žodžių su lietuviškais ir vokiškais atitikmenimis (pvz., Galbo V Galvos das Haupt; Linno Linnaj das Flachs; Saydit V saugok hūte dich; nevvintas V devintas; galintvvei, tōdten). Jie surašyti (kai kurie su pakeistomis galūnėmis) iš G. Neselmano veikalų „Sprache der alten Preußen“ (1845). Trečiame dvigubame lape įrašyta keliasdešimts medžių ir krūmų vardų su lenkiškais atitikmenimis (pvz., ąžuolas dąb; Serede Trzesznia; Putelis Kalina). Vienoje ketvirtos dvigubo lapo pusėje pradėti rašyti žodžių *verkti, eiti, lesti, kalbėti, trinkti, makaulė, kergti, knaksoti, bėgti, kurti, loti, drybsoti* ir *valgyti* sinonimai (prie *eiti, kalbėti, knaksoti* ir *bėgti* duota po keliolika) ir užbraukti. Antrame šio lapo puslapyje po buitinių pastabėlių eina 1861 m. data. 3–4 puslapiai yra juodraštinis lenkų-lietuvių kalbų žodyno lapas (III, 675–6), parašytas (iš tušo ryškumo sprendžiant) anksčiau nekaip pirmasis lapas.

Po keturių palaidų lapų eina 6 susiūtų dvigubų lapų (1–24 psl.) pluoštelis, kuriame nealfabetiškai surašyta daugiau kaip 700 lietuviškų žodžių, kai kur su lenkiškais, vokiškais (retai) ir lotyniškais (labai retai) atitikmenimis, paaiškinimais, priežodžiais bei patarlėmis (jų daugiausia 11–14 psl.). Kai kurių puslapių (1, 7, 11, 13) labai plačiose paraštėse surašyti bibliografiniai dalykai (knygų pavadinimai ir kt.), ištraukos iš istorinių šaltinių ir kitokios pastabos. Prie jaučių vardų (Kerszis, sziemis, Žalis, laukis, balnis ir t.t.) lenkiškai pažymėta: jak u Grekow. Prie žodžio *versti* užsimenama lotynų kalba: wersti wersta akmou ożwerstas uti apud Romanas (4). Matyti, kad tuo metu S. Daukantai rūpėjo lietuvių kalbos žodžių giminumą su antikinių kalbų žodžiais.

Iš paraštės (1, 13) minimos literatūros datų galima spręsti, kad šis Daukanto žodžių sąrašas buvo sudarytas po 1845 metų.

Kai kas ši Daukanto lietuviškų žodžių rinkinį nori laikyti lietuvių kalbos žodyno pradžia (metmenimis)¹⁶, bet iš tikrųjų tai yra tikrai pradinis be tvarkos (nealfabetiškai) užfiksuotų žodžių sąrašas, neapdorota leksikografinė medžiaga, kurios negalima pavadinti lietuvių kalbos žodyno sudarymo bandymu, juo labiau, kad prie kai kurių lietuviškų žodžių pridėti kitų kalbų atitikmenys rodo, jog ši medžiaga galėjo būti skirta ir dvikalbiams (lietuvių-lotynų, lenkų-lietuvių kalbų) žodynams. Vargu, ar S. Daukantas galvojo apie vienakalbio (aiškinamojo) lietuvių kalbos žodyno sudarymą.

c) Pastabos dėl Neselmano žodyno. S. Daukantas yra naudojėjęs K. Širvydo, Ruigio, Milkaus, Neselmano ir kitais žodynais. Daugiausia jis vartė Neselmano lietuvių-vokiečių kalbų žodyną (1851). Ypač tai matyti iš Daukanto gausių pastabų dėl Neselmano lietuviškų žodžių. Jos surašytos į atskirus didelius

¹⁶ Žr. Simonas Daukantas, Rinktiniai raštai, 13, 1955; K. Grigas, Simonas Daukantas — lietuvių tautosakos rinkėjas ir leidėjas (autoreferatas), 7, Vilnius, 1958.

lapus (SD19), sudarančius iš viso 36 psl. Tik keturi dvigubi lapai (9–22 psl.) pažymėti skaitmenimis (1, 2, 3, 4), o kiti nenumeruoti. Iš pradžios (1–7 psl.) daugiausia eina atskiri A, E, J, U, V, T ir kitų (retai) raidžių lietuviški žodžiai, kurių daugumas išrašyti iš Neselmano žodyno; kai kur jie su vokiškais ir lenkiškais atitikmenimis, trumpais paaiškinimais, žodžių junginiais ir pastabomis dėl žodžių vartosenos. Dalies surašytų žodžių nėra Neselmano žodyne, ir jie, tur būt, pateikiami kaip papildymai. Nuo 9 psl. (8 tuščias) prasideda ištisinės pastabos dėl Neselmano žodyno lietuviškos dalies D, Č, M, P, S, Š raidžių žodžių, kurių tarpe pasitaiko šiek tiek ir kitų raidžių žodžių, paimtų iš Neselmano žodyno straipsnių. Matyti, kad pastabos neparaidžiui surašytos, kad iš pradžios (1–7) jos labai padrikos ir yra daugiausia atskiri žodžiai; be to, dėl kai kurių raidžių (pvz., B, L, O, U, Z, Ž) žodžių nėra pastabų (arba jų visai nebuvo arba jos dar nesurastos).

S. Daukanto pastabos įvairios, bet daugiausia jose nurodoma, kad Neselmano vartojamas toks žodis arba forma, o pagal Daukantą turi būti kitoks žodis ar forma. Nepritardamas kai kuriems Neselmano žodyno dalykams ir siūlydamas kitus atitikmenis, Daukantas remiasi savo krašto kalba, ypač individualia vartosena bei kalbos jausmu. Dėl to nemaža jo pastabų dalis yra subjektyvios, nepagrįstos, priekabingos, net klaidingos. Dalis jų be Neselmano žodyno nesuprantamos. Vis dėlto jos duoda daug medžiagos žodžių vartosenai, geografijai ir istorijai tyrinėti, ypač Rytų Prūsijos ir Lietuvos raštų leksikos skirtybėms nušviesti. Iliustracijai čia pateikiama pirmieji keturi pastabų puslapiai, nepakeitus jų rašybos, neištaisius klaidų ir atskyrus jas įžambiu brūkšniu. Tik retkarčiais, kad lengviau būtų galima suprasti tekstą, laužtiniuose skliaustuose pridėdamos galūnės, atitaisomos klaidos ir kt.

[1] Ałamusyna pro ałużna /Ałasas szum/ Ałasawoti szumić, kryczyć po pijenemu /alba odzież do mszy alba/ Ałgoczius tagelhoner nie algininkas /ałgoczauti/ ałkune ir ūlektis wielka rożnica /nie ałoju, lecz uju ujdami bajda wilka/ Almens elmens, pro sriu-tas gelves /Atmonas, Kuhpächter/ Alpti omledawać /Kwosas pro ałunas/ Ałwas cina /Ałwienika[s], Geßkan[ne], Żiamaj piłtuwe/ Nie supokle lecz sūpyne /Amałas nie ama-lis mispeln/ Dygulyś Stich, nie amazuj /nie ambriju lecz wambryti/ nie amteru lecz wampteru /amzius [Nes. Amżis] /nie anakinoju Szem. onaczę dirbinti darydinti/ andaj onigdy po Zmudz. užwakar /Andajniszkis, Zem. vorgestern, własci, užwakaryksztias/ /Anapus pro Anūpus /Ane vide Ona/ Ant ankszcza zamiest pałukas, paklaunas, /Paanks-cioju zam. paskoliju/ nie ankszta, lecz anksztima /u Żmudzinou naziwasię pamataj/ nie antrokaj, lecz paales podpiwki /nie Antuke Steinschwäger, kułtupis—u Zmudz/ Aparas pro apwaras, od wertu /Apczorus v awcziorius, awiganis/ Apieka vide głoba /Apeku-nas, v głobiejās /Apekunyste, głobimas/ Apynys /Apinojis ogrod chmielny/ Apinwarptis tyczka chmielo /Apinwirszte stengelhofen /Apūkas dudek/ Auka /Apsabas, pro dra-bużis, apdaras/ Apsacas, kūlnis /Arosas v Karosas/ Żiewie arbona /Erdwas ardwas za erlas brejt znaczy płatus/ Arkligone, u nas prigule /aroda, arodas zasieki/ asa pro ańsa, /nie asdinis lecz ańsinis./ nie asocziūs lecz ańsoczius /nie dwiasis, lecz dwiānsis/ Asza-jos u Żm. Hülsen /opuscil aszarotas wejdas aszarotas, skrūstaj aszaroti /Aszmen der Stamm, nie rozumiem/ opuszczony aszminūtas asztūniokas /Asztraregis Zem. Luszis/ aszrinti, aszrus, włās. łandus ztąd gałandu/ Aszatys pl. aszatej u Neselm. Aszutas /Aszatine, drobę/ Aszatinis /Aszatiūtas/ Aszwokle za Aszoklej /Aszoklynas/ Atezaiza, grobes Tuch miłas /Wolas/ Atkonicze, Tkanka Żem. pinele, užriszys /Ałłakaj drōschaker lekej/

[2] Atklapas Żm. atlapa niesprawiedli /nie Atpencz, lecz apent znouw/ nie atrajte u Żmu. lecz. atrajtaj /atrajoju, kauen, tego nierozumie a mōwi gromulti/ atenczioj za atejnanczio /atente przyszłość/ Aukle, pl. aukles. f. /Awałas pl. awałaj obuwie/ nie Au-

tawas lecz autuwas/ /Azdaba pagražinimas/ Salyklinykas /Ažu/ Aismares, užmaręs /Aibrumas wasser im munde/ nie Austuwas lecz stakles /nie gewerbe, lecz audeklas/ E [pradedami E raidės žodžiai, bet toliau maišomi] /Jedminis rzeczy do zjedzenia, /Eldijele rauch ereffnung bei Schamaj. /Būres segel, bures pakelti bures sulejsti, /Akselis niema w Zmudz. /Jekas niema w Zmudz /Arelis /Grenze niem Z. /Iszejga, stat, iszejginis drabužis /Iszejwis emigrant/ Ajtra /Pardem, perdiem parejti wskrość przejść/ Dagtis u Nesel Ildegimis V Ildegis /Zwiczęzki niema takego wyr. u Zmu. jak apimtinis nie sujemiejas lecz kajkaras härscher Stadsknet /Prisiiskinu žahm werden u Zm. junkti, junkstu/ nie Isztuga, lecz pumpa u Zmud /parmuszka, Brei, Muhs/ Abolis. Zm. Obułas, Obolene Obulyne /Abare—picas, V pijsas/ nie ūdaga lecz ūdega/ ūkas, nie okas jest instrument który wykwaszone i nie wisuszoni kajlus miękczy /ūkūti V wokūti/ nie Ubbaga: wogis, ūgis/ nie wokiszkas, lecz ukiszkas Žem./ uksztis u nas prigule /Ungura Angerburg, /Ungure upe angerapp/ ermas, monstrum pl. ermaj ermūties/ Ergla, blazen, szut/ Erglokės /ulbieti tetirwinas ulb/ ubauti, karwelis ubau, /nie unksna, lecz uksmie u Žm. /upu, nie[ma] u Žm. burejs szusniemis/ atkaklus, atkaklej uparnas /Atkakbywe [Akaklybe] upor przekora /Upalis strumyk/ małas brzeg /upęsmala brzeg rzeki/ upeplaudis niema u Zm. upetakis niema takego wyra[zu] forele/ ažu nie u Žmudzi /ne jauja lecz dauba brakstube u Ž. /ikures, ikurti /nie Jaknas lecz képenas/ Apent znowu /nie Nūega po Zmudzku, niem[a] lecz spiekas/ [3] Judras žole [Išbraukta: rze-pak polny] /Jedrūs arklis kon prėtko i wiele jedzący/ ne Jegzlis lecz pūkis jazgarz /Jakli [Jakti] osliępnąc nie Jengli [jęnti]/ Akti Apakti Praakti Užakti Apjakinti /Gentaras, lecz gintaras/ Jerka po Žm. irka /Prairikas przedowa część spodni gdzie sie odszpila/ nie Plebeja epomis, u Zm Jermekas unterkleid po Polsku Giermak /Jerube rebhüner Kurapka haselhüner/ Apieszkoti /Nujiku po Žm. zdybać kogo /jispieti wagu-mi, nuciūpti/ Jomarkaj, u nas woratinkles po laukus; /Jonuszus, fam. po P. Jonuszewicz V Janusze, nie zas trawa Jomuszaus zole (Epheu)/ Josmenis hüfte? Žemaitisz /Jūsti ne josieti o Jūstyti nie josieti/ Apjostuwe eine Tepich eine Vorhang. Žem./ Prijostuwe szirce kwartugas/ Jūjaus takego wyrazu niema u Zmudzi /Jūdis, pro jūdybe/ nie Jūstu czernieje jūsti Ze. jūdūti/ jūdyme czarne piętno nie studnia /Judus žanksüchtig wajd-wilkis wajdnoris /Judimas/ Junkykle der Koder lockspejse. Junkle tos sam /Jupa der Taler der Gejstlichen Ž. /Jausti/ Jantoties dowiedywacsię /Prajausti pręczuwać pried-widzie[c] z tąđ Prajowas Prorok /Juntu wachen/ Juntus ne jutus /Jutrus lecz jautrus/ Jauczius Ž /Jauczinūs/ W [Pradedami V raidės žodžiai, bet toliau maišomi] /nie wadi-nimas/ Wakaru abend, u Žm. /Kulinis, na korym birwiony prowadzą/ naktowidas patiu naktowidu /dienwidis, dienwidiu ateja/ Wiloti, wiło /Wingurti [4] Tewikszczia der Geburtsort (3) /Teisiu, verrichten, abmachen (3)/ atteissa die entscheidung die abfertigung /Isztiesu, lejsten versprechen (3)/ Patejsej, warlich, in der That (3)/ Nemitinka (3) za netink mun /Tikyba, 3. Glaub./ Isztikra, in der That, wirklich /Tilstus (3) to co tylus still/ Datiroju wirksamkeit eines Heilmittels /Nutirpintoja ein Fisch, Kramfisch, der Zitterrochen, Raia Torpedo (3)/ Truthahn /Patulzis geschwolene (3)/ Turinieju haben (3) /Turtule Kleines beizgthum /Neturte. 3. Armuth/ Nuturiu, gewöhnlich 3 /Tujnas eine 3aumstakete, eine Bohle, Pfahl (3)/ Wē kakas /Turte, es, f. die Habe (3)/ Tuszinas leer hohl (3) /Ikapes smiertelna koszule/ Tryne eine Blase, eine Pustel, 3/ Trynis, Haut, Schwielen (3) /Trynietas schwieelig (3)/ Trinia, Trinius Sāgespene (3), Troszkybe Gier, Sucht (3) /Trudnas trudnastis Schwere (3)/

*
* *

S. Daukantas žodyno dalykais pradėjo domėtis literatūrinės veiklos pradžioje ir nesiliovė jais rūpinęsis iki pat mirties. Tai rodo jo rengiamų spaudai darbų (net tautosakos rinkinių) leksikos gryninimas, literatūrinės kalbos turtinimas įvairiais liaudies žodžiais, naujadarais ir latvizmais, liaudinės etimologizacijos (jos dažniausiai nepagrįstos, naivios ir klaidingos), kurių daugiausia užtinkame

„Būde“, ir pagaliau leksikografiniai darbai. Jų vienas kitas pradėtas jaunystėje, bet daugiau jiems S. Daukantas galėjo atsidėti gana vėlai ir dėl to nesuskubo užbaigti dviejų pradėtų dvikalbių žodynų (lenkų-lietuvių ir lietuvių-lotynų kalbų), kurie yra jo leksikografinio darbo pagrindas.

Dvikalbiai žodynai atitiko gana didelės to meto Lietuvos šviesuomenės dalies, vartojusios mokslo, švietimo bei kultūros reikalams lenkų ir lotynų kalbas, poreikius. Tų žodynų lietuviški atitikmenys turėjo skinti lietuvių kalbai kelią į platesnį visuomenės ir kultūros gyvenimą, kuriame ji dar nebuvo užėmusi prideramos vietos. Dvikalbis lietuvių ir kokios nors svetimos kalbos (lenkų, lotynų, vėliau rusų) arba atvirkščias žodynas tais laikais ėjo ir aiškinamo žodyno pareigas, todėl ir S. Daukantas buvo pasiryžęs sudaryti du didelius dvikalbius žodynus. Kadangi Lietuvoje reikėsi stipri lenkų kultūros ir kalbos įtaka ir daugelis lietuvių inteligentų (taip pat ir S. Daukantas) susirašinėdami vartojo lenkų kalbą, tai pagrindinis dėmesys buvo nukreiptas į lenkų-lietuvių kalbų žodyno parengimą. Iš išlikusių rankraščių nematyti, kad S. Daukantas būtų rūpinęsis vien lietuvių kalbos žodyno (aiškinamojo) sudarymu. Tuo metu tai buvo nepirmaeilis ir per ankstyvas uždavinys. S. Daukanto (K. Nezabitausko ir kt.) vien lietuviškų žodžių sąrašai (kai kurie nealfabetiniai), retkarčiais net su atskirų žodžių paaiškinimais, yra ne vienkalių aiškinamųjų žodynų metmenys, bet lietuviškos medžiagos rinkiniai, atstoję iš dalies kartotekas, kurios galėjo būti panaudotos įvairiems dvikalbiams žodynams sudaryti.

S. Daukanto leksikografinis užmojis buvo didelis ir jo atliktas nemažas parengiamasis darbas: susipažinta su Milkaus, G. Neselmano ir kitais žodynais, sudaryti įvairūs žodžių registrai, lenkų-lietuvių kalbų žodyne ir kitur duota dešimtys tūkstančių lietuviškų atitikmenų.

S. Daukanto žodynų lietuviškų atitikmenų šaltiniai yra įvairūs. Dalis žodžių imta iš liaudies kalbos, kiti — iš ankstesnių žodynų bei įvairių senų raštų. Pasi-taiko nemaža ir paties S. Daukanto sukurtų naujadarų. Pats gausiausias S. Daukanto leksikos šaltinis buvo liaudies kalba, gimtoji tarmė. Nors didžiąją savo gyvenimo dalį S. Daukantas praleido svetur, tačiau, rašydamas visą laiką lietuviškai ir žymią savo raštų dalį skirdamas liaudžiai, jis nuolat rėmėsi jaunystėje iš-mokta liaudies kalba, kuri, jo nuomone, yra išlaikiusi daug prosenovės, turtin-gesnė ir grynesnė už raštų kalbą.

Lietuviškoji S. Daukanto leksikografinių darbų dalis gana turtinga ir įvairi. Iš viso juose užfiksuota daugiau kaip keturiasdešimts aštuoni tūkstančiai lietu-viškų atitikmenų. Nors žymi jų dalis kartoja, tačiau apskritai S. Daukantas už-fiksavo didelius bendratautinės leksikos lobius ir daug naujos medžiagos (archa-izmų, retų žodžių, tarmybių ir kt.). S. Daukantas stengėsi raštų kalbą gryninti, turtinti, todėl ir jo leksikografiniuose darbuose matyti pastangos pateikti kuo dau-giau lietuviškų žodžių ir dažnai šalia skolinių duoti lietuviškus pakaitus, kuriuos jis stengėsi vartoti savo gausiuose raštuose. Tuo būdu S. Daukantas padėjo lie-tuviškai leksikai patekti į raštus ir šalinti nereikalingus svetimžodžius. Nors kal-bos gryninimo darbe S. Daukantas neturėjo tvirtų pagrindų ir iš dalies vadovavosi naiviomis, romantinėmis pažiūromis, nors atskirais atvejais jis klydo, svetimus žodžius laikydamas lietuviškais, o lietuviškus — skoliniais, tačiau bendra kalbos gryninimo tendencija buvo progresyvi, ir jo pastangos nenuėjo veltui.

S. Daukanto žodynai nepasižymi leksikografinė technika. Šiuo požiūriu jie yra menkesni už K. Milkaus, G. Neselmano, A. Poškos ir D. Sutkevičiaus žodynus, kurių žodyninis straipsnis sudėtingesnis bei turtingesnis, kuriuose randame daugiau leksikografinių elementų (aiškinimų, įvairių pažymų, nuorašų ir kt.). S. Daukanto žodynų rankraščiai labiau primena paprastus žodžių registrus, nekaip kiek geriau apdorotus dvikalbius žodynus. Lietuvių-lotynų žodyno registras tik pradėtas (A—G raidės), o lenkų-lietuvių sudarytas gana didelis. Tolimesnis S. Daukanto uždavinys, rengiant lenkų-lietuvių kalbų žodyną, buvo pateikti visur lietuvių kalbos atitikmenis, diferencijuoti reikšmės, pridėti įvairias pažymas, nuorodas ir kt. To darbo S. Daukantas nesuskubo iki galo padaryti.

S. Daukanto leksikografiniai darbai, būdami nespausdinti ir kitiems sunkiai prieinami, negalėjo turėti tiesioginės įtakos lietuvių leksikografijos vystymuisi, jos lygio kilimui. Jie reikšmingi kaip didžiulės pastangos prisidėti prie lietuvių kalbos gaivinimo, prie literatūrinės kalbos turtinimo, gryninimo ir ugdymo. Kadangi tos pastangos reiškėsi visoje S. Daukanto literatūrinėje ir kultūrinėje veikloje, tai S. Daukanto žodynai, fiksuodami gausius lietuvių kalbos leksikos lobius, kurie per kitus jo raštus galėjo patekti į literatūrinę kalbą, netiesiogiai prisidėjo prie lietuvių kalbos įtvirtinimo literatūroje ir kitose kultūrinio gyvenimo srityse, prie literatūrinės kalbos tobulinimo. Ne viskas, ką S. Daukantas teikė vartosenai, buvo priimtina, daug jo vartotų archaizmų, siaurų tarmybių ir nevykusių naujadarų neišgalėjo literatūrinėje kalboje, ne be priekaištų buvo ir jo kalbos gryninimo pastangos, bet apskritai S. Daukanto raštai daug prisidėjo prie literatūrinės kalbos ugdymo. Jie buvo kalbos šaltinis ir vėlesniems rašytojams, žodynų sudarinėtojams ir visiems kitiems, besidomintiems kalbos klausimais.

Šiandien S. Daukanto leksikografiniai darbai įdomūs ir svarbūs lietuvių leksikografijos istorijai kaip vienas iš ryškių ir reikšmingų mėginimų sudaryti dvikalbius žodynus, kurie turėjo padėti lietuvių kalbai išsigalėti visuomenės, mokslo ir kultūros gyvenime, nustatyti literatūrinės kalbos leksikos normas, duoti pagrindus lietuvių kalbai mokytis ir vartoti.

Ir Daukanto, ir kitų XIX a. kultūros veikėjų kalbiniai darbai padeda nušviesti lietuvių literatūrinės kalbos vystymosi procesą, kalbinių priemonių turtėjimo bei tobulėjimo kelius bei būdus, atskirų to meto veikėjų įnašą į lietuvių kalbos gaivinimo ir literatūrinio tobulinimo darbą. S. Daukanto žodynuose užtinkama visai nauja ir iš kitų šaltinių neužrašyta medžiaga (įvairūs žodžiai, jų reikšmės, pastabos ir kt.) panaudotina leksikografiniams darbams ir leksikografiniams tyrinėjimams. Ypač svarbi S. Daukanto leksikografinė medžiaga žemaičių tarmės leksikai tyrinėti, sritiniam žodynui sudaryti. S. Daukanto leksikografiniai darbai taip pat padeda nušviesti jo mokslinę, literatūrinę ir kultūrinę veiklą. Taigi S. Daukanto leksikografinis palikimas tyrinėtinas ir panaudotinas įvairiais aspektais, kaip reikšmingas indėlis į negausią lietuvių leksikografiją, kaip mėginimas gaivinti ir ugdyti liaudies kalbą sunkiame lietuvių tautai baudžiavinės priespaudos laikotarpyje.

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ ТРУДЫ С. ДАУКАНТАСА

И. Р. КРУОПАС

Резюме

В статье дается обзор лексикографических трудов С. Даукантаса (1793—1864), знаменитого литовского историка, литератора, просветителя и общественного деятеля первой половины XIX века. С. Даукантас старался развивать и обогащать литовский литературный язык. Для этой цели он собирал литовскую лексику из народного языка и письменных источников, составлял двуязычные словари (литовско-латинский, польско-литовский и др.), очищал язык от разных варваризмов и т. д. Самый большой лексикографический труд С. Даукантаса — трехтомный польско-литовский словарь (рукопись), который богат литовской общенародной, диалектальной лексикой, архаизмами, неологизмами и кальками.

Хотя лексикографические труды С. Даукантаса остались в рукописях, однако им зафиксированная лексика попадала в литературный язык через многочисленные его печатанные исторические, научно-популярные и другие произведения. Таким образом С. Даукантас сыграл положительную роль в развитии литовского литературного языка. Его лексикографические труды представляют интерес и сегодня как богатый источник для исторического и областного словарей, как попытка обогатить литовскую лексикографию в те времена, когда литовский народ был в социальном и национальном угнетении.
